

HİKMET-AKADEMİK EDEBİYAT DERGİSİ
[JOURNAL OF ACADEMIC LITERATURE]
YIL 10, SAYI 20, BAHAR 2024

Dr. Ali POLAT

MEB
Gaziantep/TÜRKİYE
yavuz_polat31@hotmail.com
ORCID

**VARLIKTAN ADEME GİDEN
YOLDA “NEVHÂT”**

“NEVHÂT” ON THE ROAD FROM
BEING TO NON-EXISTENCE

Makale Türü: Araştırma Makalesi	Article Information: Research Article
Yükleme Tarihi: 27.12.2023	Received Date: 27.12.2023
Kabul Tarihi: 16.03.2024	Accepted Date: 16.03.2024
Yayınlanma Tarihi: 30.04.2024	Date Published: 30.04.2024

İntihal / Plagiarism

Bu makale **turnitin** programında taranmıştır.
This article was checked by **turnitin**.

Atıf/Citation

Polat, Ali, “Varlıktan Ademe Giden Yolda “Nevhât””, *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal of Academic Literature]*, Yıl 10, Sayı 20, Bahar 2024, s. 214-227.

Polat, Ali, ““Nevhât” on the Road From Being to Non-Existence”, *Hikmet-Journal of Academic Literature*, Year 10, Volume 20, Spring 2024, p. 214-227.

10.28981/hikmet.1410651

Dr. Ali POLAT

VARLIKTAN ADEME GİDEN YOLDA “NEVHÂT”

“NEVHÂT” ON THE ROAD FROM BEING TO NON-EXISTENCE

ÖZ

Yeni Türk edebiyatı içinde, Tanzimat edebiyatı ile Servet-i Fünûn edebiyatı arasında yer alıp az bilinen dönemin adı Ara Nesil dönemidir. Bu dönemde şiir yazar Hüseyin Haşim Bey; şairliğinin yanı sıra aynı zamanda ressam, hattat ve bestekârdır. O, Muallim Naci mektebine mensup olup ölünceye kadar onun şiir anlayışına bağlı kalır. Genellikle dinî-tasavvufî, aşk ve hamasi şiirler yazan sanatçının yaşamış olduğu birtakım sıkıntılar “Nevhât” adını verdiği şiiri kaleme almasına neden olur. Şihâb adlı şiir kitabının ikinci şiiri olan bu şiirde; şairin dertlerinden, yalnızlığından, çaresizliğinden ve yokluktan bahsedilir. Yaşadığı zorlu hayat ve maruz kaldığı dertlerle başa çıkmakta zorlanan Haşim Bey, bu şiirinde bir zaman sonra yokluğu arzular. Şairin, şiirini yazarken Akif Paşa'nın “Adem Kasidesi”nin etkisinde kaldığı veya ondan yararlandığı düşünülmektedir. Doğup büyüdüğü şehirden ayrılmak zorunda kalması, küçük yaşta babasını kaybetmesi, işsizlik nedeniyle maddi zorluklar yaşaması, onun bedbinliğe düşmesine, umutsuzluk içinde bu şiiri yazmasına sebep olmuştur. Bu makalede, sanatçının yaşarken karşılaştığı sıkıntıların “Nevhât”a nasıl yansıdığı ve yokluğu niçin istediği üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hüseyin Haşim, Nevhât, Varlık, Adem, Dert.

ABSTRACT

The name of little-known period in New Turkish literature, located between Tanzimat literature and Servet-i Fünûn literature is Intermediate Generation period. Hüseyin Haşim Bey, who wrote poetry during this period; in addition to being a poet, he is also a painter, calligrapher and composer. He belonged to the Muallim Naci school and remained devoted to its understanding of poetry until his death. The artist, who usually writes religious-mystical, love and heroic poems, experienced some difficulties that caused him to write the poem called “Nevhât”. In this poem, which is the second poem of his poetry book called Şihâb, he talks about the poet's troubles in life, loneliness, helplessness and absence. Haşim Bey, who has difficulty in coping with the difficult life he lives and the troubles he is exposed to wishes for non-existence after a while in this poem. It is thought that the poet was influenced by or benefited from Akif Pasha's “Adem Kasidesi” while writing his poem. Having to leave the city where he was born and raised, losing his father at a young age, experiencing financial difficulties due to unemployment caused him to fall into despair and write this poem in despair. This article will focus on how the troubles the artist encountered during his life were reflect in “Nevhât” and why he wanted non-existence.

Keywords: Hüseyin Haşim, Nevhât, Existence, Non-Existence, Trouble.

Giriş

Osmanlı Devleti'nin son dönem sanatçılarından biri olan Hüseyin Haşım Bey (1860-1920), Yenişehir eşrafından Abdülkadir Efendi'nin oğludur. Babasını küçük yaşta kaybedip ilk eğitimini memleketinde alır. 17-18 yaşlarında Naci Bey ile tanışır. Yenişehir'in Yunanlılara terkinden sonra, ailesiyle beraber 1880 tarihinde İstanbul'a göç eder. Burada payitahtın imkânlarından yararlanıp kendisini resim, müzik ve şiir alanında geliştirir. Devletin çeşitli kademelerinde memurluk yapar. Enver Paşa'nın Harbiye Nezareti sırasında emekli edilince geçim sıkıntısı çekmeye başlar. 1918 yılında büyük İstanbul yangınında evi, kitapları, hatları, resimleri ve eşyalarının yanmasıyla birlikte, gerek maddi gerekse manevi yıkıma uğrar. Emekli maaşı ve öğretmenlikten aldığı ücretle hayatını idame ettirmeye çalışır. Tabiat olarak neşeli ve iyimser yaradılışlı biri olmakla birlikte, fakirlik ve başına gelen felaketler onu bedbin ve üzgün bir kişiye dönüştürür. Sanatçı, kısa süren hastalıktan sonra, 1920 yılında hayata gözlerini yumar (İnal, 1969, s. 572-579; Üneş, 2004, 12-19; Kolcu, 2016, 7-8).

Felsefe ve kelim kaynaklı "adem" mefhumu "varlık" kavramının karşıtı olarak "varlığın zıddı, yokluk, hiçlik" ve "varlığın yaratılmasından önceki hal" gibi manalarda kullanılır (Yavuz, 1988, 356-357). Mefhum bu tarzda Kur'ân-ı Kerîm'de yer almaz. Lakin bu anlamda veya buna benzer kullanımları bulunur. Bu bağlamda fenâ mefhumu "geçici olmak, yok olmak, tükenmek"; fânî ise "son bulucu, ölümlü, bâkî olmayan" anlamlarıyla "adem" kavramının eşanlamlısı olarak ele alınır (Uzun, 2018, 9). Kur'ân-ı Kerîm'deki "Yeryüzünde bulunan her canlı, her varlık yok olacaktır" (er-Rahman 55/26) ayeti bu kullanıma örnek olabilir.

"Adem Kasidesi"ne kadar "adem" fikri, Türk edebiyatında çekirdek hâlinde bulunur. Halk edebiyatında asırlarca söylenen masalların giriş kısmında bulunan "bir varmış bir yokmuş" ifadesi, bilinçli olmasa da var-yok ikilemini canlı tutar. Akif Paşa'ya gelinceye kadar Türk edebiyatında hiçbir sanatçı yokluk fikrini onun kadar müstakil ve derinlemesine ele almaz. Bu sebeple adem başlığı altında ifade edilecek metinler, şümulü bir yokluk fikrinin veya felsefenin mahsulü değil, halkın gündelik hayatının ya da kimi edebî metinlerde ifade edilen egzersizler olarak düşünülmelidir. Bazı şairler bu kavramı doğrudan bazıları ise 'yok' 'yoğ idi' şeklinde kullanır (Kolcu, 2013, 35). "Nevhât" adlı şiiri tahlil etmeden önce, bu şiirden önce şairlerin varlık ve adem hakkındaki görüşleri şiirlerinden örnekler verilerek gösterilecektir.

1. "Nevhât"a Kadar Varlık-Adem Kullanımı

Tasavvufi halk şiirinin büyük mutasavvıfı Yunus Emre için varlık veya yokluğun bir ehemmiyeti yoktur. Onun istediği tek şey, aşkıyla avunduğu ve elest bezminde gördüğü gerçek sevgili olan Hak Teâlâ'dır:

Ne varlığa sevinürem

Ne yokluga yirinürem

*İşkunla avınuram
Bana seni gerek seni (Yunus Emre, 2005, 367).*

Klasik Türk şiiri geleneğinde sevgilinin ağzı görünmeyecek kadar ufaktır, adeta yok hükmündedir:

*Egerçi agzun nişânın kimse bilmez
Diyemez ki ol nokta ademdür (Akdoğan, 2015, 300).*

Zâtî, kış mevsiminde bitkilerin yok olup bahar mevsiminde tekrardan yeşermesini, Hz. İsa ve kış ile bahar tezdadı üzerinden verir:

*Şitâ vücûd-ı nebâtâtı eylemişdi 'adem
Yine vücûda getürdi bahâr-ı 'İsâ-dem (Kurtoğlu, 2017, 68).*

Klasik Türk edebiyatında ağız, fenâfillâh olarak düşünülür. Âşık, sevgilinin ağzını düşünerek her şeyini onun için yok eder. Aşağıdaki beyitte kişinin aslına dönmesi için, varlığını yani nefisini yok etmesi gerektiği vurgulanır:

*Varumı fikr-i dehânunla yok etdüm kim kazâ
Böyle emr etmiş mana yohdan meni vâr eylegec (Tarlan, 2018, 139).*

Nefî, felekten isteklerine bir türlü olumlu yönde cevap alamaz. Felek, kendisine su yerine yokluğun serabını sunduğunu ifade eder:

*Bir dem murâdım üstüne devr eylemez felek
Âb istesem serâb-ı ademden nişân verir (Akkuş, 2018, 35).*

Osman Nevres, Hz. Peygamber için yazmış olduğu Naat-ı Şerif'inde varlık yokluk meselesi üzerinde durur:

*Ana vücûd u 'adem bestedir dilerse olur
Bekâ fenâ-yı vücûd ü fenâ bekâ-yı vücûd (Kaya, 2020, 38).*

Klasik Türk şiirinde "adem" fikri şairlerin duygu, düşünce ve hayal âlemlerinde farklı çağrışım, çeşitli şiirlerde teşbih veya algı unsuru olarak ele alınsa da; bu şiir geleneğinde "adem" mefhumu üzerine yazılmış müstakil bir şiirle karşılaşılmaz. Bu anlamda Akif Paşa'nın "Adem Kasidesi" ilk olma özelliği taşır (Uzun, 2018, 10). Akif Paşa, "adem" kavramını kaside boyutunda ele alıp ona övgüler yağdırır. Paşa, bu şiirinde varlıktan nefret edip ondan kurtulma özlemi kendisinden öncekilere nazaran yoğun bir şekilde tezahür eder. Onun yokluğu istemesinde eski zihniyetin ciddi etkisi olduğu gibi, yaşadığı dönemin ve kişiliğinin de etkisi bulunur. Şairin yaşadığı zaman, Devlet-i Aliye'nin büyük ümitsizliğe ve çöküşe doğru gittiği devirdir. Onun başına gelen felaketler kötümserliğini daha da artırır. Bu şiir öncelikle yaşamdan kam alamamış, acı çeken, ümitsiz ve hayata kötü gözle bakan bir kişinin ruh hâlini yansıtır. Ona göre sadece yokluk Paşa'yı sıkıntılarından kurtarabilir. Bu sebeple şair, şiirinin başında yokluğu metheder ve onu mutlak huzur ülkesi olarak görür (Kaplan, 1997, 23-25).

*Ne gam u gussa ne renc ü elem ü bîm ü ümîd
Olsa şâyeste cihan cân ile cûyâ-yı adem* (Kaplan, 1997, 17).

Klasik Türk edebiyatında o güne kadar ne böyle bir kavram tek başına şiirin konusu olur ne de ferdi bir iç sıkıntı kuvvetli bir şekilde ön plana çıkar (Tanpınar, 1997, 96). Abdullah Uçman, İslam Ansiklopedisi'nin Akif Paşa maddesinde "Adem Kasidesi" ile ilgili görüşlerini şöyle ifade eder:

Türk edebiyatı tarihinde Batı medeniyeti karşısında Osmanlı aydınının içine düştüğü ferdi ve sosyal bunalımı anlattığı "Adem Kasidesi"nin eski şiirimizde benzerini kolay bulamayacağımız derin bedbinliği, şüpheleri ve cevapsız sorularıyla Ziya Paşa'ya, Abdülhak Hâmid'e, hatta Mehmed Akif'e tesir etmiş olacağı düşünülmektedir. Tanzimat'tan sonraki yıllarda yaşamış olmakla beraber zihniyet bakımından eskiyi devam ettiren Akif Paşa'nın eserinde, içinde yaşanan dünya ve varlığa karşı nefret duygusu kuvvetli bir şekilde işlenmiştir. Cennet, cehennem, hatta mutasavvıfların özlediği elest meclisine dönüş ve Tanrı'nın varlığında yok olma (fenâ), böylece ebediyete ulaşmanın (bekâbillah) zıddı olan "adem" kavramına methiye, İslami gelenek içinde oldukça yabancı bir düşüncenin tezahürüdür (Uçman, 1989, 261-262).

Dünya, Ziya Paşa'ya belalar, ıstıraplar ve sıkıntılar sunar. Paşa'nın Ali Paşa ve Fuad Paşa ile çekişmeleri neticesinde yurt dışına kaçmak zorunda kalması, orada maddi sıkıntılar çekmesi ve bu sıkıntılarının vatana döndükten sonra da devam etmesi, onun neden karamsar bir bakışa sahip olduğunu gösterebilir. Bu bedbinlik "Terkib-i Bend" in geneline hâkimdir:

Bir katre içen çeşme-i pür-hûn-ı fenâdan

Bâşın alamaz bir dahi bârân-ı belâdan (Çetin vd., 2015, 37-39).

Ziya Paşa, "Terci-i Bend"inde "Kâinatı ve insanı uzun uzun seyreder; fakat bu temaşa onu memnun etmez; şaşırır; isyan ve inkârın eşğine kadar götürür; neticede hissettiği derin hayret duygusu onu ezer, aciz bırakır ve o, bu acz içinde Tanrı karşısında diz çöker" (Kaplan, 1997, 59). O, Yaratıcının her şeye gücünün yettiğini, isterse kevni yok veya var edebileceğini vurgular:

*Mülkünde hakk-ı tasarruf eder keyfemâyeşâ
İsterse kevni yok eder isterse var eder* (Kaplan, 1997, 58).

Yokluğu ele alan diğer bir şiir de 19. yüzyılın ikinci yarısında yaşayan Kâmil-i Mevlevî'nin yazdığı "Kaside-yi Adem" adlı şiirdir. Akif Paşa'nın şiirine nazire olarak kaleme alınan eserde "adem" mefhumu tasavvufi yönüyle işlenir:

*Nakş-ı kâim-ı dilim ârâyiş-i mînâ-yı'adem
Câm-ı bahtımda olur olsa da sahbâ-yı'adem*

*N'ola sîr-âb-ı safâ itse çemenzâr-ı dili
Jâle-i neşve-fezâ-yı şeb-i yeldâ-yı'adem* (Uzun, 2018, 13).

İlk beyitte gönle mutluluk verip kadehe benzetilen "adem", diğer beyitte ise şeb-i yeldanın neşe saçan şebnemi olarak ifade edilir.

2. Dertten Ademe "Nevhât"

Şair, bestekâr ve ressam Hüseyin Haşim Bey, şiirlerinde genel olarak aşk, dinî-tasavvufi ve hamasi konulara ağırlık verir. O, yaşamı boyunca büyük çaplı trajedilerle karşılaşır. Hayatındaki sıkıntılar onu zor duruma düşürüp yalnızlaştırır. Bir zaman sonra karşılaştığı talihsizlikler onun yokluğu istemesine neden olur. Çapraz kafiye ile yazılan "Nevhât" adlı şiir on dörtlükten oluşur. Aruzun fâilâtün mefâilün fa'lün kalıbıyla oluşturulan şiirde, derin bir yalnızlık ve bedbinlik bulunur. Ara Nesil şairi olup Muallim Naci'nin etkisinde ve onun şiir geleneğine sıkı sıkıya bağlı kalan Haşim Bey'in "Nevhat" adlı şiiri dörtlükler hâlinde tahlil edilecektir.

*Şu sefer-gehde bir gâribim ben
Halden kimseler değil âgâh
Derd-i pinhânımı bildin sen
Ağlayub ağlayub ederdin âh (N. 1).*

İnsanoğlunun içinde hayatını devam ettirdiği dünya geçicidir; daimi olan ise ahiret hayatıdır. Bu sebeple bu dünya öbür dünyaya göre geçici ve birkaç günlük sefer yeri hükmündedir. Şair, sefer yeri diye tarif ettiği dünyada kendisini kimsesiz ve garip olarak görmektedir. Onun içinde bulunduğu bu zorlu durumdan kimse haberdar değildir. Gizli derdini sadece "sen" diye hitap ettiği kişinin bildiğini, bu sebeple kendisinin sıkıntılarını "ah" edip ağladığını belirtir. Klasik Türk şiiri geleneğinde şairden veya âşıktan beklenen, Hak'tan gelen her türlü sıkıntılara göğüs gerip, dertleri Yaratan'dan bilerek sabretmektir. Böylece âşık tam bir olgunluk içinde, nefsinin terbiye ederek dünyaya ait yönünü törpüler. Lakin bu dörtlükle sıkıntılar karşısında ah edip ağlayan kişi profili, eski şiir geleneğine uymayıp yeni hayat tarzının tezahürü olarak ortaya çıkar. Zira hayat dünyevileşmekte, yaşanan sıkıntılar şiire yansımaktadır. Sanatçı, burada gönlündeki dertlerin ne kadar çok olduğunu, hâlimden kimselerin haberdar olmadığını ve bu durumdan dolayı ağlayarak ah ettiğini anlatır. "Fıtraten neşeli ve iyimser olan Hüseyin Haşim yokluk, işsizlik ve başına gelen felaketler sonucu keyifsiz, karamsar ve üzgün bir adama dönüştü" (Kolcu, 2016, 8). Şairin maddi ve manevi sıkıntıları bu dünyada dertlenmesine neden olur. Yaşadığı sıkıntılara gerektiği kadar kimsenin yardımcı olmaması onu üzer. İbnülemin, onu ziyaret ettiği esnada bu durumu şöyle özetler: "Galiba biz ehl-i hüner olmadığımız için ehl-i hünerin kadrini bilmiyoruz" (İnal, 1969, 574) diyerek onun zor durumda olduğu ve gerekli yardımı alamadığını ifade eder. O, bu şiirde "ağla-" filini birkaç defa kullanarak kederli durumunu gösterir. Korkmaz, zamana karşı kaybeden şairin ağlamak eylemini kullanmasını, yapılacak hiçbir şeyin kalmadığı bir yenilgi göstergesi (Korkma, 2014, 172) olarak sunar. Hayat karşısında umduğunu bulamayan Haşim Bey, bu kelimeyle içindeki sıkıntıyı ve huzursuzluğu gözyaşı ile dışarıya atmaya çalışır.

*Bir şey olmaz bu derdi def'e medâr
Şimdi Mecnûn-ı nâ-ümid benim*

*Edemem âh bir mahalde karâr
Ovalar meskenim cihân vatanım (N. 2).*

Şair, yukarıdaki mısralarda kendisiyle Mecnun arasında ümitsizlik yönüyle bağ kurar. Sevdiğine kavuşamayan Kays, bir zaman sonra aşk ateşiyle aklını kaybederek çöllere düşüp Mecnun olur. Onun aşkı o kadar büyüktür ki gün geçtikçe kara sevda seviyesine çıkar. Mecnun, Kâbe’de iyileşmek yerine, Yaratıcıdan aşk derdini daha da artırmasını ister. Duası kabul olan Mecnun’un meskeni çöl olur. O, hiçbir yerde uzun süre duramaz ve onun herhangi bir mekânı bulunmaz. Her yer onun vatanıdır zira hiçbir yerde karar kılamaz. Aşk acısı onu sürekli gezdirir (Pala, 2018, 288-289). Sanatçının dertli ve ümitsiz olması, onun bir yerde karar kılmasına engel olur. Bu sebeple onun gözünde her yer birdir ve dert bir yerde durup karar almasına mani olur.

İpekten, gamın manevi, derdin ise maddi ve vücuda ait olduğunu vurgular. Eski şiir geleneğinde derdin hasta ettiği, ıstırap çektiği, güçsüz kıldığı kişinin maddi varlığıdır. Derdin yani hastalığın ortadan kalkması için beden ortadan kalkması gerekir. Maddi varlık yok olunca geriye insanın gönlü kalır. Böylece âşık fenafillâha erişir (İpekten, 2016, 125). Bu dörtlükte ise şairin maddi varlığını yok edip gönlü tek başına bırakmak gibi bir gayesi bulunmaz. Yaşadığı sıkıntılar, onun belini büküp ümitsiz olmasına sebep olur. Eski şiir geleneğinde derdin âşığı olgunlaştırdığına inanılır ve kişi dertten dolayı kesinlikle serzenişte bulunmaz. Çünkü sıkıntının geldiği yeri bilir, ona göre davranır. Lakin burada şair, derdi istemez ve sıkıntıların bitmemesine üzülür.

*Bir garib harâbe-zâr nişîn
Ağlayınca güler sanırdım ben
Gülse şimdi yanımda halk-ı zemîn
Bana ağlar gelir teessürden (N. 3).*

Dünyada her şey zıddıyla birlikte bulunur. Bu sebeple hayat tek taraflı devam etmez. İnsanoğlu, yaşamında kimi zaman olumlu kimi zaman olumsuz durumlar yaşar. Bu durum şiire tezat sanatı olarak yansır.

Belâgat ilminde manaya dayalı edebî sanatlardan tezat sanatı oldukça önemlidir. Tezat duyguya bağlı bir sanat olması sebebiyle şiirde coşku uyandırır, anlamı güçlendirir. Temelde bir mısra veya beyitte karşıt ibarelerin zikredilmesiyle oluşan tezat; ibarelerin tüm özelliklerine vâkıf olunmasını sağlaması açısından şairin ifade ettiği konu hakkında bilgisini gösterir, okuyucuyu da bilgilendirir (Nalçacıgil, 2021, 662).

Bu dörtlük “ağlamak” ve “gülmek” fiillerinin tezadı üzerine kuruludur. Şair, geçmişte virane yerde ağlayan bir garip gördüğünde onun güldüğünü sanırken, şimdi ise kendi üzüntüsünden dolayı birinin gülmesinin dahi kendisine ağlamak olarak yansıdığını belirtir. Kişinin içinde bulunduğu durum, onun olayları ve kişileri ne şekilde algılayacağını belirler. Sanatçının başından çeşitli felaketlerin geçmesi, onun bu şiirinde kendisini ağlayan biri olarak resmetmesine neden olur. Eski şiir geleneğinde, ağlayıp inlemek âşıklar tarafından istenen bir durumdur. Zira mutluluk ve huzurun kişiyi Hak’tan

uzaklaştırıp bu dünyaya bağlayacağı düşüncesi bulunur. Âşık, gelen sıkıntıların kimin tarafından gönderildiğini bilip bu doğrultuda gözyaşı dökerek nefsinin terbiye etme anlayışını benimser. Fakat bu dörtlükte şair, sıkıntılarının dolaylı güzel şeylerin dahi kendisine olumsuz gözüküğünü ifade eder.

Şihâb adlı şiir kitabında yer alan bir dörtlükte ise dertlerin sonsuza kadar sürmeyeceği, sabırlı olmak gerektiği ve her gecenin mutlaka bir sabahının olacağı ifade edilir:

*Münsid olur hümûm-ı cihân-ı sabır ol gönül!
Kalmaz bu halde kesb-i gussa pâyidâr
Elbette dert ü mihnet-iâlem bulur zevâl
Görmez misinki her gecenin bir sabahı var (s. 41).*

Şairin yaşamış olduğu dertler, onun pesimistik bir ruh hâline bürünmesine neden olur. Aşağıdaki dörtlükte daha önce nurlu görülen yerler, artık karanlık olarak resmedilir:

*Gark-ı envâr gördüğüm yerler
işgâhımda şimdi zulmet-zâr
Şu imaret-serâ-yı ser-tâ-ser
Oldu çeşmimde tengnâ-yı mezâr (N. 4).*

Haşim Bey'in doğup büyüdüğü yerden ayrılmak zorunda kalması, babasını çok erken kaybetmesi, işsizlik ve maddi sıkıntı içinde bulunması gibi sorunlar, onun bu şiirinde bedbin bir bakış açısına sahip olmasına neden olur. Kaplan, "Terci-i Bend"i tahlil ederken "Doğu dünyayı daima kötümser bir gözle görmüştür" (Kaplan, 1997, 67) ifadesini kullanır. Aynı cümleyi "Nevhât" için de kullanmakta herhangi bir mahsur yoktur. Işık olumlu olmayı, karanlık ise olumsuzluk ve karamsarlığı önceler. Olumsuz bakış, kişinin içinde bulunduğu ortamda huzursuzluğunu artırır. Şairin daha önceleri güzel bir vaziyette gördüğü mekânlar, olumsuz bir ruh hâli içinde bulunmasıyla gözünde karanlık yere dönüşür. Meşakkatli bir yaşam, onun dünyayı baştanbaşa mezar yeri olarak görmesine neden olur. Mutsuz ve sıkıntılı olan bir kişiyi nerede bulunursa bulunsun, hiçbir şey veya kişi mutlu etmez. Her durumda bu kişi mutsuz olmanın yolunu bulur. Çünkü onun bahtiyar olmak gibi bir seçeneği bulunmaz. Bu dörtlükte sanatçının büyük bir mutsuzluk içinde çevresine bedbin bir gözle baktığı görülür. "Dünyaya, masivaya ait arzular, emeller ise pek çoktur. İnsan çok şeyler isteyen bir mahlûktur. Çok şeyler istemek insan için hakikatte bela tuzağıdır. Çünkü bir türlü doymak bilmez ve ıstırap çeker" (Tarlan, 2018, 324). Burada şairin masivadan beklediği mutluluğa bir türlü ulaşamadığı görülür. Dünya, insanoğluna elest bezminde verdiği sözlerden caydırma konusunda çeşitli tuzaklar kurar. Pek çok kişi önceki sözünü unutarak dünyaya bağlanır. Şair, gönderilme amacını unutup çektiği sıkıntıların acısıyla dünyaya karamsar bir gözle bakar. Onun yaşadığı yerler adeta bir "mezar" hüviyetine bürünür. Yalnızlığı nedeniyle labirentleşen dünya ona karanlık görünür. Karanlık ve sıkıntılı yer olarak gözünde ortaya çıkan mekân imgesi, kederli kişinin ruhunda yaradır (Korkmaz, 2014, 169). Aydınlık, bir yönüyle

insanın sıkıntılarından uzaklaşmasına ve kurtuluşuna imkân sağlarken, karanlık bir yer olan mezar, yalnızlığı ve kimsesizliği işaret eder.

*Bana bâr-ı girân gelir bu hâyat
Dîdeden eşk serpilir şimdi
Bana gâhi işittiğim nağamât
Matem âvâzesi gelir şimdi (N. 5).*

Hüseyin Haşim'in yaşamış olduğu zorlu hayat, sırtına ağır bir yük bindirir. Bu sebeple yaşamın acıları onun gözyaşı dökmesine neden olur. Dinlediği nağmeler onun kulağına matem havası gibi gelir. Şiir baştan başa sıkıntının kedere dönüşmesi şeklinde devam eder. Şairin başından geçen olaylar, onu yorup hayattan zevk almasına engel olur. Eski gelenekte dert istenen bir durumdur; çünkü sevgiliden gelen ıstıraplar âşığı amacına ulaştırır. O, dertlere sabrettiği ölçüde gayesine ulaşır; çektiği sıkıntılardan dolayı ah edip serzenişte bulunmaz. Kanlı gözyaşı dökerek maddi yönünü temizleyip geriye sadece gönlü kalır. Bu dörtlükte ise hayat sanatkâra ağır bir yük yüklemektedir. Yük altında ezilen âşığın gözlerinden yaş süzülür. Hayat ona zindan olur. Aslında insan bu dünyaya garip gelmiş ve garip gidecektir. Çünkü bu âlem insanın gerçek vatanı değil, gurbet yurdudur. Onun asıl vatanı, ruhlar dünyası yani elest bezmidir. Bu sıkıntılar dünyasında şair, gam çekmekte ve her şey onun gözünde matem havası estirmektedir.

*Beni söyletme âh ey seyyâh!
Oldu gönlüm bu dem yine pür-cûş
Hâli hakkıyla eylesem izâh
Olacaksın benim gibi medhûş (N. 6).*

Sanatçı, bir seyyaha seslenerek kendi durumu hakkında bazı açıklamalarda bulunur. Ona kendisini söyletmemesini, gönlünün birden coştüğünü, hâlini olduğu gibi izah ederse bu durum karşısında kendisi gibi dehşete uğrayacağını söyler. Karşılaştığı zorluklar onun hayattan şikâyet etmesine ve gönlünün dehşet içinde bulunmasına neden olur. O, bireysel sıkıntılarının şiddetli olduğunu, bunu bir başkasına anlatmanın doğru olmayacağını vurgular. Çünkü dertlerini bir başkasının öğrenmesi neticesinde, onun da gönlünün dehşete düşmesinden endişe etmektedir. Bu da şairin ne kadar büyük bir derde sahip olduğunu gösterir. Yaşadıkları onun karamsar bir ruh hâline sahip olmasına sebep olur. Eski şiir geleneğinde şairden veya âşıktan beklenen durum, sıkıntılara ve musibetlere sabrederek her şeyi Hak'tan bilip şikâyet etmemektir.

*Galeyân etti dildeki sevdâ
Yine gönlüm kesildi ateş-dân
Bende kalsın bu derd-i cân-fersâ
Söylemem dursun âh dilde nihân (N. 7).*

Şair, bu dizelerde dünya sıkıntılarından hariç bir derdinin bulunduğunu dile getirir. Bu dert sevda derdidir. Onun sevdası gönülde galeyen eden, ocak olan, yürek tüketen ve gizli kalması gereken bir sevdadır. Sanatçı, eski şiir

geleneğinde olduğu gibi aşkını yüreğinde taşımaktadır. Bu aşk ne kadar ateşli ve dert sahibi yapsa da âşık, bu sıkıntısını açık etme niyetinde değildir. Hz. Peygamberden rivayet edilen bir hadiste; "Aşkını gizleyip iffetini muhafaza ederek ölen şehittir" (es-Sehâvî, 1985, 658). Diğer dörtlüklerde olduğu gibi şairin olumsuz bir bakış açısına sahip olmadığı görülür. Her ne kadar şiirde dert kelimesi geçse de kavuşamayan âşık, gönlünü ateşe verip galeyan ettiren aşkını nihan bırakır. Onun gönlünde sevda derdi bulunduğu için yüreği ateşlenir. Aşka tutulan bir kişinin derdinin çaresi bulunmaz. Zaten onun da bu deritten kurtulma gibi bir arzusu da yoktur. Bu derdini hiç kimseye söylemeyip gizli tutan âşık, bir zaman sonra çektiği gamla yüreğinin tükendiğini görür. Şair, bu dörtlükte geleneğe uygun bir tarzda davranmaktadır. Gönül, sevgiliyi görüp ondan etkilenerek ateşlenir. İçin için eriyen âşık, bu derdini ne sevgiliye ne de herhangi birine söyleyebilir. Vuslat gibi bir derdi bulunmayan âşığın derdini gizli tutması beklenir. Dilde sevda, gönülde ateş ve dert aslında âşıklık belirtileridir. Aşk derdinin dermanı bulunmaz. Âşık, bu deritten zevk alarak bu derdin sürekli olmasını ister. O, bu dünyada gerçek sevgiliye kavuşma ihtimalinin bulunmaması ve aşkın büyüünün kaçmaması için, derdini paylaşmama yolunu tercih eder.

*Nazar eyle şu cû-yı hoş-manzar
Bahre eylemeyip şitâb ediyor
Nehr-i sehlü'l-mürûr ömr-i beşer
'Adem-âbâda intisâb ediyor (N.8).*

Hüseyin Haşim, bu dörtlükle birlikte dertlerini bir kenara bırakarak "adem" kavramı üzerinde yoğunlaşır. O, hoş manzarası bulunan akarsuyun eğlenmeyip hızla menziline gitmesi ile insan ömrü arasında bir ilgi kurar. İnsanın ömrünün de hızla geçip yokluğa doğru aktığını belirtir. Şair, yaşadığı sıkıntıların bitmesinin "adem" ile mümkün olacağını düşünür. Zira bu dünya gerçekte geçici diğer âlem ise bakidir. O, bu dünyanın sıkıntılarından uzaklaşıp yokluk ülkesine bir an önce varmayı arzular.

*'Ayn-ı imânla bak ki mevcûdât
Eder enzâra arz-ı reng-i fenâ
Oluyor an-be-an revân-ı memât
Olarak nevhâ-kâr-ı vaveylâ (N. 9).*

Ölüm ve beraberinde gelen düşünceler, insanın zihnini devamlı kurcalayan en önemli sorunlardan biri olarak bilinir. Bazılarına göre ölüm bir kurtuluş iken bazılarına göre ise bir sondur. İnsanoğlunun ölüm karşısında aldığı tavır, onun varlığı kavramasıyla doğrudan ilgilidir. Ne zaman, nasıl ve nerede biteceği bilinmeyen, lakin bir gün kesinlikle sona erecek olan hayatın anlamına dair bir endişesi bulunmayan insanın, ölüm karşısında ürperip tükenmesi kaçınılmazdır (Tüzer, 2018, 202). "Her nefis ölümü tadacaktır" (Âl-i İmrân 3/185). Yaratılmış olan her şeyin mutlaka bir gün yok olup tekrar Hâlık'ına döndürüleceği vurgulanmak istenmektedir. Ölümün veya yokluğun elinden kurtuluş bulunmaz. Sanatçı, yukarıdaki dörtlükte iman gözüyle bakarak varlıkların yokluk rengine bulanacaklarını, ölümün ise ağıtlı bir çığlık olduğunu

vurgular. İnsan nasıl yaşandıysa öyle ölür. Zira kimine göre ölüm sevgiliye kavuşmak için bir vasıta iken, kimine göre ise dünya zevklerinden uzaklaştırdığı için istenmeyen bir unsurdur. İnsanoğlu dünyaya göz gezdirdiğinde, her kış mevsimi tabiatın öldüğünü ve bahar ile birlikte yeniden hayat bulduğunu görür. Zira Hak Teâlâ hayat ismiyle tüm varlığa yaşamı bahşeder.

*Dolaşıp dilde-söz dilde figân
Bulayım ben de rûh-ı dem-be-demi
Gezeyim böyle mest-i sergerdân
Tâ bulunca o âlem-i 'ademi (N. 10).*

Şair, sıkıntılı hayattan kurtuluşun (kaçışın) çaresini ademde bulur. O, son dörtlükte dilinde söz ve gönlünde inlemeyle ara sıra da olsa ruhuna kavuşmayı beklemektedir. O, şaşkın ve kendinden geçmiş bir hâlde yokluk dünyasını bulma endişesini taşır. Âşık, çektiği sıkıntılardan dolayı feryat figan edip ruhuna kavuşmayı amaçlamaktadır. Zira bedeni bu dünyada çeşitli sıkıntılar çekerek mutluluğa bir türlü ulaşamaz. Hayattan umduğunu bulamayan sanatçı, "varlıktan kaçıp yokluğa sığın(ır)" (Kavaz, 2005, 76). Şair, hayata gözlerini yumup dertten ve varlıktan kurtularak yokluk dünyasına ulaşmayı amaçlar. O, bu şiirinde hayatta aradığını bulamamanın ıstırabını dizelere yansıtır. Dünyanın katı gerçekliği onu sıkar ve kurtuluş yolu olarak yokluğa sığınma yolunu seçer. Bu dünyada elde edemediği mutluluğu ve huzuru, başka bir âlemi arzularak bulmayı hedefler. Onun "bu durumun oluşumunda dış dünyanın acı gerçekleri ile karşılaşmanın sıkıntıları yanında ferdi benin hassas, içe kapalı ve hüznü yatkın bir yapıya sahip olmasının da rolü vardır" (Korkmaz, 2014, 195). Haşim Bey'in yaşamış olduğu pek çok sıkıntının yanı sıra, Osmanlı Devleti'nin içeride ve dışarıdaki olumsuz görüntüsü de onun bu şiirde bedbin bir bakış açısına sahip olmasına neden olur.

Şairin yaşadığı sıkıntılı durum "Nevhat"ın dışında pek çok şiirine yansır. "Tercümedir" adlı şiirinde, her gün kucağına alıp okşadığı bülbülünün ölmesi, onu hüznendirir ve kuşunun "ademe" gittiğini düşünür:

*Her gün âğuşa alıp okşadığım bir bülbül
Uçtu gülzâr-ı cihân oldu bana dâr-ı hazân
Âh kalsın mı cinânımda benim gayri sükûn
'Ademe gitti "cinân" oldu şerer efgan-i can (s. 41).*

Haşim Bey'in yaşadığı zor hayat, onun bunalmasına, mesut olamamasına ve dünyanın artık ona zulmet yeri olarak görünmesine neden olur:

*Kalmadı sinde nûr-ı Behçet
Oldu dünya bana dâr-ı zulmet
Ye's ile doldu ser-pa- vicdan
Gülistân-ı emele erdi hazân
... düşmen elinde göremem
Nerdesin nerdesin ey sahn-ı adem!*

*Bana lazım değil artık bu hayât
Yetiş imdadıma ey zehr-i nemât! (s. 61).*

Kimi zaman sanatçı, sıkıntılar karşısında tevekkülün elden bırakılmaması gerektiğine inanır. İnsanın boşu boşuna kendisini üzmemesi, herhangi bir şey vuku bulduğunda ise Allah’a sığınması gerektiğini düşünür:

*Ne ise emr-i İlâhi bulacaktır o vücûd
Üzme beyhude yere gül o güzel gönlünü sen
Düşünüp hâlini vicdanımı ta'zib etmem
Eyledim Hazret-i Allah'a emanet seni ben (s. 42).*

Haşim Bey’in hayatındaki olumsuzluklar ve dertler onun “Nevhât” adlı şiirinin kelime kadrosuna yansır: Dert, nâ-ümid, zulmet, âh, garib, ağlamak, harabe, tengnâ, matem, medhûş, ateş-dân, adem, fenâ, memât, vaveylâ gibi sözcükler onun ruh durumunu ifade etmesi yönüyle önemlidir. Kelime kadrosundan anlaşılacağı üzere şiirin bütününde bedbinlik hâkimdir. Bu da şairin yalnız ve mutsuz olduğunu gösterir. Yaşadığı sıkıntılı süreç onu yalnızlaştırır; çünkü iki defa evinden ayrılmak zorunda kalır. O, önceleri doğup büyüdüğü Yenişehir’deki evinden Yunanlılardan dolayı, daha sonra ise yangın nedeniyle İstanbul’daki evinden ayrılmak zorunda kalır. Ev, Bachelard’a göre gerçek bir mekân olmasının ötesinde bir kozmostur, huzurun ve ruhun mekânıdır (Bachelard, 2014, 33-37). Sanatçının doğup büyüdüğü evden ayrılmak zorunda kalması ve ölümüne doğru evinin yanması, onu zor duruma düşürüp yalnızlığının artmasına neden olur.

Sonuç

Muallim Naci tarzı şiirleriyle eski şiir anlayışını devam ettiren Hüseyin Haşim Bey, “Nevhât” adını taşıyan şiirinde bu dünyadaki yalnızlığından, kimsesizliğinden ve çaresizliğinden bahseder. Sanatçı, dünyanın sunduğu mutsuzluk karşısında “adem”i (yokluğu) arzular. O, şiirde zıtlıkların anlam gücünden faydalanarak duygularını daha etkili vermeyi amaçlar: ağlamak-gülmek, envar- zulmet, imaret-mezar, nagamât-matem, mevcûdât-fenâ, hayat-adem...

“Nevhât”ta içinde bulunulan durum dolayı, önce kederden daha sonra ise ademden söz edilir. Şairin bahsettiği “adem” yani yokluk, hiçlik anlamında kullanılan nihilizm değildir. Zira sanatçının iyi bir dinî eğitim alması, şiirlerinde tasavvufî remizleri kullanması, ilk şiirini “Beytullâh” yani Allah’ın evi olan Kâbe için yazması, Hz. Peygamber için yazdığı naatlar ile Hak Teâlâ’nın birliğini ifade eden tevhit şiiri geleneğin kullandığı tarzıdır. Bu da şairin arzuladığı şeyin hiçlik değil, asıl vatana ulaşmaya vesile olan ölümün olduğunu gösterir. İslami anlamda ölüm yok oluş değil, bilakis insanın asli vatanına kavuşturan, sonsuza kadar yaşayacağı ahiret âlemdir.

Şiirin bütün dörtlüklerinde sanatkarın üzüntüsünü okumak mümkündür. Yaşadığı dertler onun belini bükerek bir zaman sonra yokluğu arzulamasına neden olur. Onun bu dünyada arzuladığı mutluluğa bir türlü

kavuşamadığı ve pek çok sıkıntı yaşadığı düşünülünce bu şiirdeki karamsarlık anlaşılır. Şair, yaşadığı sıkıntılı hayattan bıkip bir an önce huzur bulacağı yer olarak gördüğü yokluğa ulaşmayı arzulamaktadır. Şiirde baştan sona kadar karamsarlık ve “adem”in yansımaları görülür. Ayrıca şiirin başlığı olan “Nevhât” yani ağıtı eserin bütününde görmek mümkündür. Çünkü yaşanan sıkıntılar şiirde bir ağıt havası içinde verilir.

Sanatçı, şiirin başından sonuna kadar edilgen bir durumdadır. Yaşadığı sıkıntılar onu dertlendirir lakin o, bu durumu değiştirmek için herhangi bir çaba sarf etmez. Onun istediği tek şey, sıkıntılarından kurtulmak için kendisini bir an önce yokluğun kucağına bırakmaktır. Böylece tüm gam ve kederi sona erecek, arzuladığı huzuru fenâ yurdunda bulacaktır.

Hüseyin Haşim Bey, eski şiir geleneğini benimsediği için bu geleneğin içinde yer alan Arapça, Farsça kelime ve tamlamaları kullanır. Bu da kimi zaman şiirin anlaşılmasını engeller: pinhân, tengnâ, bâr-ı girân, medhûş, derd-i cân-fersâ, nehr-i sehlü'l-mürûr ömr-i beşer, insibâb, enzâr...Şiirde eski ile yeni iç içe yer alır. Çapraz kafiye, şiire başlık, konu bütünlüğü ve “adem”in değişik şekilde işlenmesi yönüyle şiir yenidir. Eser benzetmeler, dil, aruz ölçüsü ve söz sanatları ile eskinin devamıdır. Şair, şiirinde genel olarak dertlerini ifade edip eserin sonunda “adem” mefhumu üzerinde durur.

Kaynakça

- Akdoğan, Yaşar. *Ahmedî Divanı*. E-kitap. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, (t.y.). <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-78357/ahmedi-divani.html> (Erişim Tarihi: 18/12/2023).
- Akkuş, Metin. *Nefî Divanı*. E-kitap. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2018. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-206118/nefi-divani.html> (Erişim Tarihi: 18/12/2023).
- Bachelard, Gaston. *Mekânın Poetikası*, çev. Alp Tümertekin. İstanbul: İttaki Yayınları, 2014.
- Çetin, Nurullah vd. *Şiir Çözümlemeleri*. Ankara: Kesit Yayınları, 2015.
- Çopur, Emel Nalçacıgil “Tezat Sanatı Çerçevesinde Yunus Emre Öğretileri” *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi* 6/2 (2021), 662-693.
- Es-Sehâvî, Muhammed Abdurrahman. *El-Makasıdu'l-Hasane*. Beyrut: Daru'l-kitab el-Arabi, 1985.
- İnal, İbnülemin Mahmut Kemal. *Son Asır Türk Şairleri I*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1969.
- İpekten, Haluk. *Fuzûlî*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2016.
- Kaplan, Mehmet. *Şiir Tahlilleri1*. İstanbul: Dergah Yayınları,1997.
- Kavaz, İbrahim. *Akif Paşa Hayatı ve Eserleri*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2005.

- Kaya, Bayram Ali. *Osman Nevres Divanı*. E-kitap. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2020. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-273352/osman-nevres-divani.html> (Erişim Tarihi: 18/12/2023).
- Kolcu, Ali İhsan. *Türk Şiirinde Yokluk Fikri ve Akif Paşa'nın Adem Kasidesi*. Erzurum: Salkımsöğüt Yayınevi, 2013.
- Kolcu, Ali İhsan. *Şair, Hattat, Ressam, Bestekâr Hüseyin Haşim Bey*. Erzurum: Salkımsöğüt Yayınevi, 2016.
- Korkmaz, Ramazan. *İkaros'un Yeni Yüzü Cahit Sıtkı Tarancı*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2014.
- Kur'ân-ı Kerîm Meâli*. çev. Hayrettin Karaman vd. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2017.
- Kurtoğlu Orhan. *Zâtî Divanı*. E-kitap. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2017. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-195592/zati-divani.html> (Erişim Tarihi: 18/12/2023).
- Pala, İskender. *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2018.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi. *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Çağlayan Basımevi, 1997.
- Tarlan, Ali Nihat. *Fuzûlî Divanı Şerhi*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2017.
- Tüzer, İbrahim. *İsmet Özel Şiire Damıtılmış Hayat*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2018.
- Uçman, Abdullah. "Akif Paşa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 2/261-262. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Uzun, Adnan. "Eşref Paşa'nın Akif Paşa'ya Naziresi 'Kaside-i Adem' ve 'Adem' Mefhumu Üzerine" *Artvin Çoruh Üniversitesi İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 2/1 (2018), 1-31.
- Üneş, Asuman. *Abdülkadirzâde Hüseyin Haşim Bey Hayatı, Sanatı, Eserleri Üzerine Monografik Bir Çalışma*. Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2004.
- Yavuz, Yusuf Şevki "Adem". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Yunus Emre. *Yunus Emre Divanı, -Tenkitli Metin-* Haz. Mustafa Tatçı, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2005.